

*Bojan Godeša**

**»Mi tujega nočemo, toda svojega ne damo.«
Slovensko odporniško gibanje in vprašanje meja
v času okupacije 1941–1945****

Razmislek o obsegu ozemeljskih zahtev odporniškega gibanja lahko opredelimo z načelom, ki je postalo najbolj znano po Titovem govoru ob proslavi druge obletnice ustanovitve prve dalmatinske narodnoosvobodilne brigade 12. septembra 1944 na Visu, ko je prvič javno spregovoril o ozemeljskih zahtevah:

»Danes se približuje čas, ko se bo moralo govoriti o mejah naše države. Mi o tem v teku celotne vojne nismo nikoli govorili, toda o tem moram spregovoriti nekaj besed. Naše ljudstvo se je borilo za svojo svobodo, za svojo neodvisnost, za boljšo in srečnejšo prihodnost. Toda ljudstvo se bori tudi za osvoboditev tistih naših bratov, ki so desetletja trpeli pod tujčevim jarmom. S tem bojem naši bratje v Istri, Slovenskem Primorju in na Koroškem morajo biti in bodo osvobojeni in bodo svobodno živeli v svoji domovini s svojimi brati. To je želja vseh nas, kot tudi želja vseh tistih tam. Mi tujega nočemo, toda svojega ne damo. Moral sem se tega vprašanja dotakniti, ker smo bili mi celotno obdobje vojne celo preveč skromni v teh vprašanjih«. ¹

* Bojan Godeša, znanstveni svetnik, docent, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, bojan.godesa@inz.si

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 *Izvori*, XIX, 122. Titov govor na proslavi ob drugi obletnici ustanovitve I. dalmatinske NOV brigade 12. septembra 1944 na Visu.

Vsaj od leta 1966, ko je Janko Pleterški opozoril na besede Borisa Kidriča, izrečene poleti 1942 na konferenci KPS na Cinku,² glede vodila o mejnem vprašanju (*»Nočemo dati ničesar svojega, ne maramo pa nič tujega«*),³ pa tudi Prežihov Voranc je v septembra 1942 napisani brošuri *»O slovenskih mejah«* zaključil svoje besedilo z *»Tujega nočem – svojega ne dam!«*,⁴ je bilo jasno, da Tito v omenjenem govoru ni bil izviren. V zadnjem času tudi Igor Grdina opozarja, da je geslo *»Tujega nočemo, svojega ne damo«* uporabljal že pred vojno srbski politik Milan Stojadinović.⁵ Vse to daje misliti, da gre pravzaprav verjetno za univerzalno geslo in da bi bilo morda njegov izvor treba iskati še bolj nazaj v preteklosti. To pa seveda v ničemer ne spreminja njegovega temeljnega sporočila in izhodišč, na katerih je odporniško gibanje utemeljevalo nacionalne zahteve.

»Vprašanje meja je za nas tako aktualno, kot verjetno ni niti za angleški imperij. Gre za popolnoma specifično slovensko občutljivost v tem pogledu, ki smo jo dolgo poizkušali obiti s splošnimi načelnimi izjavami, toda sedaj postaja to vse manj možno. Slovenci, ki so že 1000 let razcepljeni, namreč čutijo, da se sedaj odloča o tem, da končno stara parola o "Združeni Sloveniji" postane resnica,«⁶

je v precej dramatičnih tonih decembra 1942 Edvard Kardelj v pismu Josipu Brozu Titu orisal pomen mejnega vprašanja za Slovence.

Izjava odseva tedanje optimistično razpoloženje, ki je vladalo v slovenski družbi glede možnosti uresničitve *»Zedinjene Slovenije«*, ne glede na politično in ideološko razcepljenost v njej. Tako je tudi sicer zelo preudarni Lojze Ude v predavanju na zboru slovenskih pravnikov na osvobojenem ozemlju v Suhorju 11. oktobra 1943, v referatu z naslovom *»Aktualna poglavja iz mednarodnega prava«*, precej vzneseno poudaril:

»Mislim na naše najsmiselnejše zgodovinske politične težnje za ciljem Združene svobodne Slovenije. Danes ali nikdar več! Ni verjetno namreč, da se more še kdaj pojaviti tako sijajna razporeditev političnih sil, ki v borbi za svoje tira končni vojni rezultat med drugim tudi k našemu cilju Združene svobodne Slovenije, kakor je današnja razporeditev političnih sil.«⁷

V skladu z izpostavljenim velikim pričakovanjem o povojni razširitvi slovenskega ozemlja po zmagi protihitlerjevske koalicije, v katero je po napadu nacistične Nemčije na

2 DLRS, II, 98. Zapisnik partijske konference na Kočevskem Rogu 5. do 8. julija 1942.

3 Pleterški, *Osvobodilna fronta slovenskega naroda*, 241.

4 Godeša, *»Prežihov Voranc in reševanje mejnega vprašanja«*, 107-117.

5 Grdina, *Moda za vas. Dnevnik*, 10. 5. 2014. <https://www.dnevnik.si/1042657028/mnenja/kolumne/moda-za-vas->

6 *Jesen 1942*, 207. Poročilo Edvarda Kardelja dne 14. decembra 1942 J. B. Titu.

7 Ude, *Moje mnenje*, 116.

Sovjetsko zvezo začinjalo verjeti in še bolj pa upati, vse več ljudi, so temu primerno po začetnem šoku ob okupaciji in razkosanju slovenskega ozemlja začeli kot gobe po dežju nastajati številni nacionalni programi najrazličnejših političnih skupin, pa tudi posameznikov, katerih temeljna značilnost je bila nezmernost in popolno pomanjkanje realizma glede ozemeljskih zahtev, ki naj bi jih Slovenci postavili pred zaveznike oz. na mirovni konferenci. Fran Zwitter je kasneje ugotavljal, da so taki predlogi z vidika boja za uresničitev ozemeljskih zahtev pravzaprav bolj škodili, kot pa koristili.⁸ Tako so nekateri programi segali na zahodu do Vidma in Tagliamenta ter celo reke Piave,⁹ na severu do Visokih Tur (npr. v Jeruzalemu 20. aprila 1941 izdani razglas »Vsem Slovincem« s strani predstavnikov SLS, ki so odšli v emigracijo¹⁰) in po možnosti prek Semmeringa (tega so npr. poslovenili v Čemernik) do Wienerwalda,¹¹ na vzhodu do Blatnega jezera ter jugu do Varaždina in celotne Istre.¹² Ljubo Sirc je takšne želje komentiral z besedami:

»Če bi se take zahteve uresničile, bi imela bodoča Slovenija več italijanskega in nemškega prebivalstva kot slovenskega, toda to oviro so mnogi reševali s tem, da so govorili o potrebi, da izselimo vse tuje prebivalstvo prek pričakovanih meja v Nemčijo in Italijo.«¹³

V bistvu je šlo za izraz političnega (ne)razumevanja celotnega mednarodnega kompleksa in slovenske vloge v njem, v prepričanju, da bodo imeli odločilni dejavniki, zlasti zahodni zavezniki, pač popolno razumevanje za popravo zgodovinskih krivic, ki so se Slovincem dogajale v preteklih obdobjih oz. so jih sami razumeli kot take. Pri tem je Sirc tedanje razpoloženje opisal z besedami: »Brž ko so se Slovenci po porazu osvestili, so začeli pričakovati čudeže od zavezniške zmage«.¹⁴ Ta v precejšnji meri iz skromnega poznavanja stvarnih okoliščin izražena logika popolnega zaupanja v pravičnost (kot so si jo Slovenci seveda sami predstavljali!) zahodnih zaveznikov (še zlasti po objavi Atlantske listine), je bila razmeroma naivna ter je delovala po začetnem šoku kot nekakšna psihološka sprostitev, kjer je bilo moč razbrati tudi nekaj evforičnih poudarkov, ki so krepili do tedaj močno načeto in teptano narodno samozavest.

V stiku z mednarodno realnostjo pa se je vsa stvar takoj pokazala v precej drugačni podobi. Tako je tedanji emigrantski politik Franc Snój iz Clevelanda 23. oktobra 1941 zapisal:

8 Zwitter, »Priprave Znanstvenega inštituta«, 258-276.

9 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, 34-35.

10 SI AS 1660, šk. 6.

11 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, 34-35.

12 Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje*, 297-305.

13 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, 35.

14 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, 34.

“Združena Slovenija - izgledalo bi, da bo to lahko doseči sedaj, ko so vsi naši dedni nasprotniki v sovražnem taboru. Toda London je poln Italijanov, dr. Krek ne sme na radiju ničesar povedati proti Italijanom, Madjarom in niti proti event. Avstriji. Vse to mu cenzurirajo. Pravi, da lahko na prste ene roke sešteje te Angleže, ki bi sploh hoteli govoriti o Trstu, ki ga smatrajo vsi kot italijansko mesto. (...) Glede nas in naših zahtev tudi antifašisti niso boljši od fašistov. Torej glede Italije bodo velike težave, posebno še, če bo ob primerni priliki šla v separaten mir, kar ni izključeno. Glede Koroške so težave v tem, da nimamo pravnega naslova, ker smo plebiscit, ki ga je vodil angleški delegat izgubili.”¹⁵

Rezultat teh spoznanj je bila streznitev in bolj realistična postavitev ozemeljskih zahtev. Tako je Krek, kot minister v jugoslovanski begunski vladi, v kateri si je sicer tudi zelo prizadeval za umestitev mejnega vprašanja med prednostne naloge begunske vlade, moral prvotne maksimalistične zahteve znatno omiliti, ko je zapisal, da *“več zahtevati, da dobimo minimum, se ne izplača. Pri pogajanjih mi se moramo postaviti čisto na realno stališče, ki ga moremo 100% braniti in ne odstopati.”*¹⁶

V odporniškem gibanju so sicer vseskozi prevladovala bistveno stvarnejše ozemeljske zahteve (temeljile so prvenstveno na etničnem principu), čeprav je tudi v tem pogledu prihajalo, vsaj v začetnem obdobju, do določenega »tekmovanja« z domačimi nasprotniki, kdo se bo izkazal za bolj »nacionalnega«. Seveda pa je to »rivalstvo« s protikomunističnim taborom postajalo vedno manj pomembno in nato tudi povsem brezpredmetno, kajti razvoj dogodkov je šel vse bolj v smeri uveljavljanja odporniškega gibanja, ki je ob koncu vojne tudi postalo edini legitimni nosilec zahtev za spremembo meja v slovensko oziroma jugoslovansko korist tudi pred mednarodno zavezniško skupnostjo.

Slovenski komunisti so prvotno stališče do etničnega principa za določitev ozemlja Zedinjene Slovenije (osnova naj bi bilo avstrijsko ljudsko štetje iz leta 1910¹⁷) nadgradili na podlagi razprav strokovnjakov v komisiji za meje pri izvršnem odboru Osvobodilne fronte, ki je delovala v 1941 in v začetku leta 1942 (strokovno so v njej delovali predvsem Fran Zwitter, Anton Melik in Črtomir Nagode ter morda še kdo). Ti so v svojih študijah med drugim izpostavili, da pri razmejevanju v nacionalno mešanih predelih odloča o pripadnosti ozemlja nacionalna sestava (podeželskega) zaledja, ki obdaja mesto (pri tem so se sicer sklicevali na Lenina, čeprav je tudi to načelo že starejšega datuma!), kar je bilo predvsem pomembno pri utemeljitvi pripadnosti Trsta v Zedinjeno Slovenijo. Obenem je CK KPS v izjavi o slovenskih mejah 1. maja 1942 prvič javno izrazil načelno stališče, strokovno utemeljeno v mejni komisiji, da *»v osvobojeno in združeno Slovenijo sodi poleg ozemlja, na katerem živi slovensko prebivalstvo, tudi teritorij, ki je bil v poslednji*

15 SI AS 1660, šk. 6. Pismo Franca Snoja 23. oktobra 1941 Izidorju Cankarju.

16 Mlakar, »Problem zahodne meje«, 314.

17 Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje.

imperialistični dobi nasilno potujčen«. ¹⁸ Sprejetje takšne formulacije pa je bilo »velevažno«, kot se je izrazil Lovro Kuhar Prežihov Voranc v brošuri *O slovenskih mejah*, predvsem z vidika ozemeljskih zahtev na Koroškem, s katero je bila utemeljena tudi vključitev Celovca in Beljaka v Zedinjeno Slovenijo.

Niso pa strokovnjaki v mejni komisiji na začetku leta 1942 soglašali s pobudo slovenskih komunistov, da bi bilo treba določiti tudi slovensko-hrvaško mejo, to vprašanje je tedaj ostalo odprto. Aktualno je postalo šele leta 1944, seveda ne v smislu določanja državne meje, temveč zgolj v okviru razmejitve pristojnosti med slovenskim in hrvaškim odporniškim gibanjem. ¹⁹

Stališče odporniškega gibanja do narodnopolitičnih ciljev je bilo predvsem na podlagi ugotovitev strokovnjakov v mejni komisiji nato opredeljeno v komunikeju izvršnega odbora OF (napisal ga je Kardelj) 1. decembra 1942:

»V novo Jugoslavijo slovenski narod ne bo vstopil kakor l. 1918 kot narod brez zaslug in brez pravic, kot narod, ki so mu drugi kovali usodo in ustave. Slovenski narod je s svojo borbo in s svojimi žrtvami doprinesel k skupni osvobodilni stvari toliko, kakor le redko kateri narod v Evropi. V novo Jugoslavijo bo zato 'Svobodna in združena Slovenija' od Trsta do Špilja, od Kolpe do Celovca vstopila z vsemi tistimi pravicami, ki ji bodo omogočile, da bo na njenih tleh gospodaril edino slovenski narod sam.« ²⁰

V skladu s tem je vrhovni plenum OF po kapitulaciji Italije 16. septembra 1943 izdal odlok, v katerem »*proglasa priključitev slovenskega Primorja svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji*«. ²¹ Vsebinsko identičen odlok je sprejelo tudi hrvaško odporniško gibanje. Ta akta je nato na zasedanju Avnoja v Jajcu potrdil ter se z njima poistovetil tudi najvišji organ jugoslovanskega odporniškega gibanja, Predsedstvo Avnoja. S tem so bili pripoznani narodnopolitični cilji Osvobodilne fronte (sočasno seveda tudi hrvaškega odporniškega gibanja) tudi kot eden ključnih ciljev jugoslovanskega odporniškega gibanja kot celote in del njegove uradne politične usmeritve. Po zaključku drugega zasedanja Avnoja je na srečanju s slovensko delegacijo v Jajcu 1. decembra 1943 takšno odločitev Tito, ki je med tem prav na predlog Josipa Vidmarja dobil naziv maršal, posebej poudaril z besedami, da »*za osvoboditvijo Primorske in Koroške ne stoji le slovenska vojska, temveč vsa jugoslovanska armada*«. ²²

18 DLRS, II, 18. Proglas CK KPS za 1. maj 1942.

19 Godeša, »Slovensko-hrvaški odnosi«, 117-164.

20 *Jesen 1942*, 193. Komunikacije IO OF dne 1. decembra 1942 o prvem zasedanju Avnoj.

21 DOONGS, XI, 75. Zapisnik seje vrhovnega plenuma OF 16. septembra 1943.

22 DOONGS, XI, 93. Zapisnik sestanka slovenske delegacije na zasedanju Avnoja z maršalom Titom 1. decembra 1943 v Jajcu.

Sistematično znanstveno delo za pripravo gradiva za utemeljitev ozemeljskih zahtev na mirovni konferenci se je začelo po ustanovitvi Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS-a januarja 1944, te v mnogočem edinstvene in specifične znanstvene ustanove v tedanjem evropskem kontekstu. Kljub temu so se še vedno pojavljali pomisleki, da je za znanstveni študij mej prezgodaj, kot se je izrazil predsednik inštituta zgodovinar Fran Zwitter po vojni:

»Takrat ni nihče mislil, da vprašanja meja niso važna; precej je pa bilo iluzij, da bomo dobili vse, kar bomo hoteli, ali pa da bomo dobili vse, kar bo zasedla naša vojska, in da je zato strokovno delo nepotrebno, naivnih iluzij, ki jih v Znanstvenem inštitutu ves čas nismo nikdar imeli.«²³

Nastalo je več elaboratov (Lojze Dular, Gospodarske pripombe k referatu o mejah; Ivo Pirkovič, Donesek k vprašanju Trsta; Lojze Ude, Nekaj načelnih pripomb k vprašanju o mejah), ključen pa je bil Zwitterov Problem bodočih slovenskih meja. Vsi so bili prediskutirani na seji Znanstvenega inštituta marca 1944, a so še bili interne narave. Takšno je bilo stanje do poletja 1944, ko je Kardelj zahteval, da pripravijo gradivo tudi za mednarodno javnost. Skoraj sočasno, ko je Tito na Visu izjavil, da je treba spregovoriti tudi o mejah, so v Kočevskem Rogu na seji sklenili, da Zwitter napiše elaborat »Meje Jugoslavije A. Meje slovenskega ozemlja«. To študijo so oktobra 1944 v slovenskemu izvorniku in angleškem ter ruskem prevodu poslali jugoslovanskemu vodstvu. Besedilo o mejnih zahtevah se začnja z načelnimi mislimi o odnosu med mesti in podeželjem ter poudarjanjem etničnega principa kot osnove, pri čemer so potrebni manjši popravki zaradi gospodarskih in prometnih razlogov. Na zahodu v razmejitvi z Italijo se zahteva priključitev dela doline Bele in dolin Dunje in Reklanice zaradi povezave Rezije s Kanalsko dolino, priključitev Tarčenta, Nem, Ahtna, Fojde, Torjana in Čedadada zaradi dolinske povezave beneških Slovencev s preostalo Slovenijo, priključitev Dolenj, Praprotnega in železnice Krmin–Gorica zaradi povezave z Gorico, nato pa se predvideva meja po strugi Soče do njenega izliva. V poglavju o meji z Avstrijo elaborat najprej govori o meji s Koroško, kjer se poudarja kot temelj etnični princip, od katerega se odstopa pri Labodu in potem še s črto Magdalenska gora–Golinje. Glede Beljaka sta bili izdelani dve različici, zahteva se celotni šmohorski sodni okraj do njegove zahodne meje. Na Štajerskem se prav tako po etničnem načelu zahtevajo trije popravki (Sobota, Lučane, Radgona) in eden iz prometnih razlogov (železniška proga Radgona–Špilj). V elaboratu se zahteva tudi popravek na meji proti Madžarski v Porabju z Monoštrom. Na podlagi tega elaborata utemeljene ozemeljske zahteve so nato jugoslovanski predstavniki v glavnem tudi zastopali na pariški mirovni konferenci.²⁴

23 Zwitter, *O slovenskem narodnem vprašanju*, 494–495.

24 Zwitter, »Priprave Znanstvenega inštituta«, 258–276.

Odporniško gibanje se je od domačih nasprotnikov poleg znatno večje uravnoveženosti glede ozemeljskih zahtev bistveno razlikovalo predvsem v prepričanju, da je odločilna za uresničitev narodnopolitičnih ciljev predvsem lastna aktivna udeležba v skupnem zavezniškem boju proti silam osi, s katero si bodo, poleg seveda moralne pravice, tudi z lastno silo zagotovili pomembno pogajalsko izhodišče na mirovni konferenci pri odločanju o bodočih mejah.

Tako je Kardelj jeseni 1944, ko so v ospredje vedno bolj prihajala tudi vprašanja povojne ureditve, zapisal:

»Problem teh meja torej vse bolj postaja splošnoevropsko politično vprašanje in ga bo treba pač reševati tako, da ne bo mogoča večja diskusija okrog tega vprašanja. Skratka, treba je Italijane postaviti pred gotovo dejstvo. (...) Po dosedanji praksi lahko rečemo, da bo ostalo naše tisto, kar bo v rokah naše vojske. Stremite za tem, da bo osvobojen čim večji teritorij.«²⁵

Skladno s takšnim razmislekom so enote Jugoslovanske armade maja 1945 tudi osvobodile Trst in ozemlje do Soče ter prišle tudi na Koroško. Zedinjena Slovenija je bila tako sicer udejanjena, a le za nekaj majske dni. Po razpletu tržaške krize se je morala Jugoslovanska armada 12. junija 1945 umakniti iz Trsta, že nekaj prej pa tudi s Koroške. V mirovni pogodbi z Italijo, podpisani s strani predstavnikov 21 držav (med njimi tudi Jugoslavije) v Parizu 10. februarja 1947 (veljati je začela 15. septembra 1947), je bila mejna črta med Jugoslavijo in Italijo (do tedaj je veljala rapalska meja iz leta 1920) pomembno spremenjena v jugoslovansko (Hrvaška je dobila velik del Istre, otoke, Zadar in Reko) in s tem tudi slovensko korist, s priključitvijo delov Primorske in Notranjske. Na konferenci je bila določena tudi ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja kot samostojne države, vendar je uprava ostajala v rokah zavezniške vojaške uprave v coni A ter vojaške uprave jugoslovanske armade v coni B, ker se v varnostnem svetu OZN niso mogli sporazumeti o imenovanju guvernerja. Po podpisu memoranduma o soglasju, ki so ga oktobra 1954 v Londonu podpisale ZDA, Velika Britanija, Jugoslavija in Italija, je bilo ozemlje Svobodnega tržaškega ozemlja razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo. Dokončna sprememba meje je bila nato potrjena leta 1975 z Osimskimi sporazumi.

Druga svetovna vojna v Evropi – v nasprotju s prvo svetovno vojno, ko je na ruševinah cesarstev in imperijev nastalo več nacionalnih držav – od Finske in baltskih držav do Kraljevine SHS, kar poznamo pod pojmom »versajska Evropa« – ni imela za posledico radikalnih sprememb družbenopolitične kartografije.²⁶ To namreč tudi ni bil namen in vojni cilj zaveznikov, ti so tudi posebej izpostavljali, da se v tem pogledu ključno

25 *Izvori*, XX, 21. Pismo Edvarda Kardelja dne 1. oktobra 1944 CK KPS.

26 Calvocoressi et alii., *Total War: Causes and Courses*.

razlikujejo od sil osi, ki so si prizadevale ustvariti »novi red« tudi s korenito spremembo državnih meja. Zavezniški načrti o povojni ureditvi Evrope so namreč prvenstveno stremeli k oblikovanju kompaktnih nacionalno homogenih držav, ki naj bi kot take zagotavljale povojno stabilnost v vmesnem prostoru med Sovjetsko zvezo in zahodno Evropo, ta je dotlej vseskozi upravičeno veljal za izvir najrazličnejših konfliktov, ki so ne nazadnje tudi pomembno vplivali na Hitlerjev vzpon in s tem posledično tudi na začetek druge svetovne vojne. Oblikovanje nacionalno homogenih držav je bilo v skladu s takšnimi zavezniškimi predpostavkami po vojni uresničeno s preseljevanjem prebivalstva in ne s premikanjem državnih meja. Posledica takšne že med vojno sprejete zavezniške odločitve je bila izgon nacionalnih manjšin iz držav tega prostora, predvsem seveda nemške, deloma tudi madžarske, pa tudi »zgodba« z odhodom italijanskega prebivalstva iz krajev, priključenih k Jugoslaviji, v bistvu sodi v ta kontekst.

V skladu s takšno filozofijo je po vojni prišlo v Evropi zgolj do dveh korenitejših sprememb meja (tu seveda ne upoštevamo nekaj manjših popravkov!), in sicer do ozemeljske razširitve Sovjetske zveze (seveda z vsemi pripadajočimi obsežnimi spremembami) in pa do spremembe jugoslovansko-italijanske meje, s priključitvijo pretežnega dela Primorske. Pri čemer je treba opozoriti na distinkcijo, da je glede spremembe rapalske meje v korist Jugoslavije vseskozi vladalo načelno soglasje med zavezniki v protihitlerjevski koaliciji. Tako je britanska vlada že pred 6. aprilom 1941 zagotovila povojno podporo na mirovni konferenci jugoslovanskim ozemeljskim zahtevam proti Italiji, če se bodo njeni predstavniki borili na zavezniški strani. Tudi Sovjetska zveza je zavzela pozitivno stališče do revizije obstoječe jugoslovanske-italijanske meje že v zgodnji fazi vojne, ko dilema, kdo naj po osvoboditvi vlada v Jugoslaviji, še ni bila aktualna. V tem pogledu, ne glede na njihova različna povojna stališča do obsega ozemlja, ki naj bi bilo priključeno Jugoslaviji, to vendarle nesporno dokazuje njihovo vzajemno prepričanje o upravičenosti takšnega stališča, v nasprotju s priznanjem povojnih meja Sovjetske zveze (sicer brez priznanja priključitve baltskih držav leta 1940) ter s tem pogojene »prestavitve« Poljske proti zahodu na meje na Odri in Nisi in ozemeljske okrnitve Nemčije. V tem primeru je namreč pravzaprav šlo, glede na tedanji položaj, bolj ali manj zgolj za potrditev obstoječega stanja. V luči takšne zasnove povojne ureditve Evrope dobi akt povojne priključitve pretežnega dela Primorske k Jugoslaviji (Sloveniji) seveda še znatno večji pomen. Soglasno odločitev velikih treh o upravičenosti premika jugoslovansko-italijanske meje v korist Jugoslavije po drugi svetovni vojni, kljub njihovi načelni politiki o nespremenljivosti povojnih evropskih meja, je treba v tem kontekstu torej razumeti predvsem kot veliko izjemo oziroma celo kot pravzaprav edinstveno odločitev v okviru dogovorjene načelne zavezniške politike o povojni Evropi. Ta je temeljila na načelu nespremenljivosti meja in priznavanju predvojnega statusa quo, kjer je bilo izhodišče seveda leto 1938, to je preden se je s priključitvijo Avstrije začela ozemeljska širitev Hitlerjeve Nemčiji.

Viri in literatura

Viri

- SI AS 1660, osebna zbirka Izidorja Cankarja: Arhiv Republike Slovenije, osebna zbirka Izidorja Cankarja, šk. 6. Pismo Franca Snoja 23. oktobra 1941 Izidorju Cankarju.
- DLRS, I, 75: Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. (knjiga I, marec 1941 - marec 1942). Inštitut za zgodovino delavskega gibanja: Ljubljana, 1962. Komunique CK KPS novembra 1941 o odnosu KPS do slovenskega nacionalnega vprašanja.
- DLRS, II, 18: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*. (knjiga II, april - julij 1942). Inštitut za zgodovino delavskega gibanja: Ljubljana, 1964. Proglas CK KPS za 1. maj 1942.
- DLRS, II, 98: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*. (knjiga II, april - julij 1942). Inštitut za zgodovino delavskega gibanja: Ljubljana, 1964. Zapisnik partijske konference na Kočevskem Rogu 5. do 8. julija 1942.
- DOONGS, XI, 75: *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*. (knjiga XI - Zapisniki sej najvišjih organov in organizacij 1942-1945). Arhiv Republike Slovenije: Ljubljana, 2012. Zapisnik seje vrhovnega plenuma OF 16. septembra 1943.
- DOONGS, XI, 93: *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*. (knjiga XI - Zapisniki sej najvišjih organov in organizacij 1942-1945). Arhiv Republike Slovenije: Ljubljana, 2012. Zapisnik sestanka slovenske delegacije na zasedanju Avnoja z maršalom Titom 1. decembra 1943 v Jajcu.
- Izvori, XIX, 122: *Izvori za istoriju SKJ. Dokumenti centralnih organa KPJ. NOR i revolucija 1941-1945*. Komunist: Beograd, 1985. Titov govor na proslavi ob drugi obletnici ustanovitve I. dalmatinske NOV brigade 12. septembra 1944 na Visu.
- Izvori, XX, 21: *Izvori za istoriju SKJ. Dokumenti centralnih organa KPJ. NOR i revolucija 1941-1945*. Komunist: Beograd, 1985. Pismo Edvarda Kardelja dne 1. oktobra 1944 CK KPS.
- Jesen 1942, 193: *Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja: Ljubljana, 1963. Komunique IO OF dne 1. decembra 1942 o prvem zasedanju Avnoj.
- Jesen 1942, 207: *Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja: Ljubljana, 1963. Poročilo Edvarda Kardelja dne 14. decembra 1942 J. B. Titu.

Literatura

- Calvocoressi, Peter; Wint, Guy; Pritchard, John. *Total War: Causes and Courses of The Second World War*. Viking: London, 1989 (druga, dopolnjena izdaja).
- Godeša, Bojan. *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*. Inštitut za novejšo zgodovino: Ljubljana, 2006.
- Godeša, Bojan. »Prežihov Voranc in reševanje mejnega vprašanja med drugo svetovno vojno.« V: Gabrič, Aleš (ur.), *Prežihov Voranc – Lovro Kuhar: pisatelj, politik, patriot*. Inštitut za novejšo zgodovino - Slovenski znanstveni inštitut: Ljubljana-Dunaj, 2010, str. 107-117..
- Godeša, Bojan. »Slovensko-hrvaški odnosi med drugo svetovno vojno.« V: Zajc, Marko (ur.). *Ustvarjanje slovensko-hrvaške meje*. Inštitut za novejšo zgodovino: Ljubljana, 2018, str. 117-164.

- Godeša, Matija (ur.); Kolenc, Petra (ur.); Šterbenc Svetina, Barbara (ur.) (2012): *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910*. Založba ZRC SAZU: Ljubljana, 2012.
- Grdina, Igor. *Moda za vas*. *Dnevnik*, 10. 5. 2014, leto 64, št. 107.
- Mlakar, Boris. »Problem zahodne meje pri Slovencih 1941–1945 (protirevolucionarni tabor).« *Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji*. Acta Histriae VI., Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper: Koper, 1998, str. 311-324.
- Pleterski, Janko. *Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, VI, 1966, 1-2, str. 233-244.
- Sirc, Ljubo. *Med Hitlerjem in Titom*. Državna založba Slovenije: Ljubljana, 1992.
- Ude, Lojze. *Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941-1944*. Mlakar, Boris (ur.). Slovenska matica: Ljubljana, 1994.
- Zwitter, Fran. »Priprave Znanstvenega inštituta za reševanje mejnih vprašanj po vojni.« V: *Osvoboditev Slovenije 1945 (referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975)*. Založba Borec: Ljubljana, 1977, str. 258-276.
- Zwitter, Fran. *O slovenskem narodnem vprašanju*. Slovenska matica: Ljubljana, 1990.

Summary

Bojan Godeša

“We don't want what belongs to others, but we will not give what's ours.” The Slovenian resistance movement and the issue of borders during the occupation 1941-1945

The principle on which the Slovenian/Yugoslav resistance movement based its territorial demands on the ethnic principle was best expressed in the adage said by Josip Broz Tito in his speech during the celebration of the second anniversary of the founding of the first Dalmatian National Liberation Brigade on September 12, 1944, in Vis, when he first publicly spoke about territorial requirements: "We don't want what belongs to others, but we will not give what's ours." Tito's speech was not exactly original in that sense since the motto had been used before. It was a universal slogan, which, of course, does not alter its basic message and the starting points on which the resistance movement based its national demands.

In December 1942, Edvard Kardelj described the significance of the border issue for Slovenes in a letter to Josip Broz Tito: "The issue of borders is so prevailing to us, even more than to the English Empire. This is a very specific Slovenian sensitivity in this respect, which we have long tried to circumvent with general statements of principle, but now it is becoming less and less possible. Slovenians, who have been split for a thousand years, feel that the decision is now being made to finally make the old parole of "United Slovenia" a reality.

The statement reflects the then optimistic mood that prevailed in the Slovenian society regarding the possibility of realizing a "United Slovenia", regardless of the political and ideological chasm. In accordance with the great expectation of the post-war expansion of Slovenian territory after the victory of the anti-Hitler coalition, many national programs of various political groups, as well as individuals whose basic characteristic was immoderation and complete

lack of realism regarding territorial demands expressed to the Allies at the peace conference, began to grow like weeds.

The resistance movement, however, had always been dominated by substantive territorial requirements based primarily on the ethnic principle, as justified by experts in the Border Committee operating within the Liberation Front. Although in this respect, at least in the initial period, there was a certain "competition" with domestic opponents of who would prove to be more "national". Of course, this "rivalry" with the anti-communist camp was becoming more and more meaningless, and then completely irrelevant, since the development of events went towards enforcing the will of the resistance movement, which at the end of the war became the only legitimate carrier of demands regarding the change of the borders in Slovenia's or Yugoslavia's favor with the international allied community.

The peace treaty with Italy signed in Paris on February 10, 1947 (it entered into force on September 15, 1947) changed the border between Yugoslavia and Italy significantly favoring Yugoslavia and thus Slovenia by annexing parts of Primorska and Notranjska. Following the signing of the Memorandum of Understanding signed by the United States, Great Britain, Yugoslavia, and Italy in October 1954 in London, the Free Trieste Territory was divided between Yugoslavia and Italy. The definite change of the border was confirmed in 1975 by the Treaty of Osimo.

World War II in Europe - unlike World War I, when several nation-states emerged from the ruins of empires - from Finland and the Baltic States to the Kingdom of SHS, known as "Versailles Europe" - did not result in radical changes in socio-political cartography. It was not the purpose and the objective of the Allies, who particularly emphasized that in this respect, they crucially differed from the Axis powers, which sought to create a "new order" with a radical change of national borders. The Allied post-war plans for Europe were primarily aimed at creating compact, nationally homogeneous states, which would provide post-war stability in the buffer zone between the Soviet Union and Western Europe, which was rightly considered the root of numerous conflicts, that significantly influenced Hitler's rise and, consequently, the onset of World War II. The formation of nationally homogeneous states was, in accordance with such Allied assumptions after the war, carried out by relocating the population rather than moving national borders.

According to such a philosophy, there were only two radical changes to the borders after the war, namely the territorial expansion of the Soviet Union and the change of the Yugoslav-Italian border, including the annexation of a larger part of Primorska. The unanimous decision of The Big Three on the justification of moving the Yugoslav-Italian border in favor of Yugoslavia after World War II, despite their principled policy on the immutability of post-war European borders, must, therefore, be seen as a major exception in this context, or even as a unique decision within the agreed Allied policy on post-war Europe.